

"לא אשבה את ביתי, כי קטן הוא ולא אתבייש בו בשביל שיש גדולים וטובים ממנו. ביתי קטן, אבל מקום יש בביתי לאדם שכמותי שאינו מבקש גדולות"
'מאויב לאוהב', אלו ואלו

בוצ'אץ' ירושלים אוקלהומה

ראש אגף המחקר בבית עגנון הוא עולה מארצות הברית וכיפה שחורה לראשו, והוא עונה לשאלות על יצירת עגנון שמגיעות אליו מכל רחבי העולם, כולל מסעודיה ומסין. עכשיו הרב יוסף סאקס, שהפך לאחד מן המומחים הבולטים בתחום, חתום על סדרת תרגומיו של הסופר הגדול לאנגלית

אריאל הורוביץ

צילום: מרים צחי

והמודרנה, בין הגולה וארץ ישראל. ראיתי שהוא מעוניין בכל מיני דברים שאני עברתי באותה תקופה, והוא כתב עליהם. בסופו של דבר לא חזרתי בתשובה בגלל עגנון, אבל אין ספק שהוא נכנס לתוך המוודה הרוחנית שלי".

כשהסופרים הצעירים נעלבו מעגנון

סאקס למד לתואר שני בישיבה יוניברסיטי והוסמך שם לרבנות, וב-1994 עלה ארצה, לשמש מנהל ישיבה אמריקנית באפרת. "כשעליתי ארצה חשתי להתחיל לקרוא את עגנון בעברית, כדי להיות יותר ישראלי. לא ידעתי אז שישראלים לא קוראים עגנון", הוא אומר בחיך. "באותה תקופה נפתח בירושלים בית הקפה 'תמול שלשום', שהוא בית קפה באווירה עגנונית, ושם קניתי עותק משומש של הספר 'תמול שלשום'. הוא לא תורגם אז לאנגלית, אבל איכשהו ידעתי שזה המגנום אופוס של עגנון שעוסק בעלייה, בסיפורו של עולה חדש, והנה אני עולה חדש, אז זה יכול להתאים. אבל מהר מאוד הבנתי שאני לא יכול לקרוא את הספר. העברית הייתה קשה מדי, והנחתי אותו בצד. עם השנים חזרתי לעגנון, והייתי קורא פה ושם, עד שהחלטתי לעשות את הבלתיימאמן: לנסות לקרוא את כל כתבי עגנון בעברית".

<<

"האנשים כאן ממש עזרו לי להיכנס לעולם של עגנון". הרב יוסף סאקס בבית עגנון

שכלל תרגומים מצוות מתרגמים, כולל סיפורים שתרגם בעצמו וכן הערות וביאורים, אחרית-דבר או מבוא לכל כרך.

המצב היהודי המודרני

"גדלתי בניו ג'רזי בבית שהיה אמריקני לכל דבר", מספר סאקס, "גם הסבים והסבות שלי נולדו בארצות הברית. בבית לא דיברו יידיש אלא אנגלית, והמטבח לא היה כשר. בתיכון חזרתי בתשובה, התחלתי ללכת לבית כנסת והשתייכתי לתנועת נוער יהודית. חלק ממה שמשך אותי היה החוויה הלימודית במובן הרגיל של בית המדרש, אבל היה גם חלק תרבותי. בצעירותי, סבתא שלי נתנה לי במתנה ספר באנגלית של ש"י עגנון בשם '21 סיפורים', שיצא בארצות הברית אחרי שעגנון זכה בפרס נובל. היו שם הסיפורים הידועים שלו, כמו 'מעשה העז' ו'המטפחת', אך גם ייצוג יתר של סיפורי 'ספר המעשים', שהם מודרניים וקצרים יותר, ולכן תרגמו אותם.

"לא יכולתי לקרוא את עגנון בעברית באותן שנים, וגם אם כן הייתי יכול, ברור שלא הייתי מצליח לקלוט את כל הדרשיה שלו עם ארון הספרים היהודי, כי לא הכרתי מספיק את המקורות. ועדיין, אפילו דרך התרגום הבנתי שיש כאן סופר שיש לו אמירה מאוד חדה על המצב היהודי המודרני – על המתח בין העולם הישן והעולם החדש, בין המסורת

את הרב יוסף (ג'פרי) סאקס אני פוגש בבית עגנון בירושלים, בשכונת תלפיות. ביתו של הסופר חתן פרס נובל, שהלך לעולמו ב-1970, הוסב אחרי מותו למוזיאון המוקדש ליצירתו, והאטרקציה המרכזית בו היא חדר העבודה של עגנון, עם כרכי ספר הזוהר עבי הכרס שמצייצות מהם אינספור פתקאות. ואלו לצד ספרי משנה, תלמוד, פרשנות המקרא ופילוסופיה יהודית, לצד ספרות עברית חדשה עם הקדשות של סופרים ומשוררים, מח"נ ביאליק ועד עמוס עוז הצעיר.

סאקס מתהלך בחדר הזה בטבעיות: הוא בן בית כאן, מכהן כראש אגף המחקר בבית עגנון, משיב באדיבות על שאלות של מבקרים סקרנים ומתבל בסיפורים על הספרייה המיתולוגית בת אלפי הספרים. במבט ראשון, סאקס נראה כאן קצת חריג: רב אורתודוקסי, בעל מבטא אמריקני עז, עולה מארצות הברית וכיפה שחורה לראשו, אך הוא הפך עם השנים לאחד המומחים הבולטים ביותר בעולם ליצירתו של עגנון. אנו מתיישבים בחדר קטן בקומה הראשונה של הבית, המוקדש לאסתרליין – אסתר, אשתו של עגנון – ושם הוא מספר על המסע שעבר כילד למשפחה יהודית חילונית בארצות הברית שחזר בתשובה וגילה את כתבי ש"י עגנון כמקור לא אכזב לעולם היהודי המודרני. לאחרונה סיים לערוך את כתבי עגנון באנגלית, פרויקט בן 15 כרכים,

איך זה קרה?

"אשתי ואני עברנו לאפרת, שם יש סביבה אמריקנית חזקה, והפריע לי שהילדים שלי מבחינה מסוימת הרגישו יותר נוח בהתנהלות היומיומית שלהם באנגלית, בעוד אני רציתי להיטמע פה. חשבתי לעצמי: מילא אני אמריקני, אבל גם הילדים שלי? ואז מישוהו יעץ לי לקרוא יחד איתם בעגנון, ובשבתות החורף, אחרי סעודת ליל שבת, הייתי שולף את 'אלו ואלו', והיינו קוראים בהמשכים את הסיפורים הקצרים שבכרך הזה, בעברית, ואם הילדים היו מצליחים לזהות מקור מסוים שעגנון מתבסס עליו – הם קיבלו פרס קטן. המשכתי לקרוא לבר, ופתאום עלה לי הרעיון המשוגע שאפשר לקרוא את כל עגנון, את כל עשרים ושלושת הכרכים. לא בדיוק כמו דף יומי, אבל משהו דומה.

"תמיד אהבתי את עגנון וראיתי את עצמי כאיש ספר. רוב הקריירה שלי הייתי מחנך, וכך גם היום, ולימודי גמרא ותנ"ך ומחשבה הם העיקר בחיי, אבל לצד אלה תמיד ראיתי את עצמי כמי ששאף לפחות להיות איש של תרבות, איש ספר. לא היה שום דבר בעולם היהודי שהיה זר לי. אני חושב שהושפתי מתפיסת העולם של 'תורה ומדע' של ישיבה יוניברסיטי שבה למדתי, ומהמודל של הרב יוסף דב סלובייצ'יק והרב אהרן ליכטנשטיין, שקרא ספרות אנגלית. צללתי לתוך הפרייקט הזה ובסופו של דבר הצלחתי להקיף את כל הקורפוס של כתבי עגנון."

במקביל החל סאקס ללמוד כשומע חופשי בקורסים של פרופ' אריאל הירשפלד בירושלים, והם הפכו לידידים. עם הזמן התיידד סאקס עם קהיליית חוקרי עגנון בארץ ובעולם, והם, מצידם, קיבלו בורעות פתוחות את הרב האמריקני ששוחח איתם בלמדנות על כתביו של הסופר מבוצ'אץ'. "מדינת ישראל היא עדיין מקום קטן", אומר סאקס, "אם תרצה לשבת לכוס קפה עם ג'ייקיי רולינג, אין מצב שזה יקרה, אין אפילו סיכוי שאפשר לשלוח לה מכתב שהיא תקרא אותו. אבל כאן, בישראל, אפשר לדפדף בספר טלפונים ולהתקשר, ואם מתקשרים לסופר חשוב ואומרים לו שלום, אשמח להיפגש איתך, הם יסכימו בשמחה. האנשים האלה ממש עזרו לי להיכנס לעולם של עגנון."

עם הזמן החל סאקס להרצות באנגלית בבית עגנון, ובהמשך גם בעברית. ואז החל מפעל התרגום, בשיתוף הוצאת טובי – פרסום מחדש של תרגומים ישנים של עגנון לאנגלית, במהדורות מתוקנות ועדכניות, לצד תרגומים חדשים ליצירות שלא תורגמו עד אז לאנגלית. "בחיי, עגנון ראה חשיבות גדולה בתרגום", מסביר סאקס, "ואכן, זלמן שוקן התחיל עם התרגומים של עגנון כבר בשנות השלושים, ואפילו לפני שעגנון פגש את שוקן היו תרגומים של עגנון לגרמנית. עגנון הבין שסופר שספריו לא יתורגמו לא יצליח לצוד את עיניהם של השופטים בוועדת פרס נובל בשטוקהולם, והוא לא יצליח להיות סופר בעל שם עולמי. "כשעגנון קיבל בסופו של דבר את הפרס, אגב, הוא לא היה אדיב כל כך עם הסופרים הישראלים הצעירים. כששאלו אותו את מי הוא מעריך בקרב הסופרים הצעירים בישראל, הוא אמר: 'בגיל שלי, אם אני רוצה לקרוא סיפור אני כותב אותו בעצמי', ושכבה שלמה של סופרים צעירים כאן נעלבו. אבל הוא כן הודה למתרגמים שלו, כי הוא הבין שבלעדיהם הוא היה נשאר סופר עברי אנונימי."

סאקס החל לעבוד על כל כתבי עגנון שתורגמו לאנגלית, וראיתי שאין שום היגיון בכל מה שקשור למה תורגם ומה

לא. סיפורים מאוד שוליים, שגם בישראל לא מכירים אותם, תורגמו כבר לפני חמישים או שישים שנה, ואילו הסיפורים הכי חשובים של עגנון, כמו 'והיה העקוב למישר', 'הנידח' או 'עיר ומלוואה', לא תורגמו. בניתי תוכנית כדי לשפר את התרגומים הקיימים, וכדי לקבץ תרגומים בודדים לאנגלית שנמצאו אי שם. בכל מיני ערים נידחות בארצות הברית היו משכילים וקנים ורבים חסרי מעש שתרגמו את הסיפורים של עגנון לשבועון היהודי המקומי תמורת חמישה דולרים, וביליתי הרבה זמן בארכיונים ובספריות כדי למצוא את העיתונים האלה עם התרגומים. בחלקם לא השתמשתי כי הם היו מאוד מיושנים; את חלקם הייתי צריך לגנון, כי עגנון שינה והרחיב את הסיפורים לאחר מכן. וחוז' מכל אלה, היו גם ספרים שתורגמו כאן לראשונה, והסדרה הזו, שמונה כבר חמישה עשר כרכים, היא עיקר כתבי עגנון – גם אם לא כולם. זו הסדרה השלמה ביותר."

מחייב לשאול שאלות

סאקס מאמין שקריאת ספרות, וכתבי עגנון בפרט, היא חלק חשוב מחייו של אדם מאמין, אורתודוקסי-מודרני, דתי-לאומי. "אם אנחנו, בציבור שלנו, מאמינים שיש משהו בעולם הגדול – אם זה תורה ומדע, או תורה עם דרך ארץ, או תורה ועבודה – זה חייב להיות יותר מאשר אישור ללכת לראות סרט בקולנוע", הוא אומר, "כי אני בטוח שרוב מה שרואים בקולנוע לא באמת שווה את זה. החשיפה שלנו לתרבות, לספרות, לאמנות, לעולם הגדול, למדעים ולתרבות, צריכה להיות יותר מאשר סתם סרט או משהו שטחי, והנה יש כאן סופר שממש עושה את זה, שהוא בררשית, שיכול לתרום לחוויה הרתית, היהודית, הישראלית שלנו."

אתה מרגיש שבכתבי עגנון יש אופציה דתית?

"יש בו אופציה דתית, אבל זה לא אומר שאין בו סאטירה, או שהוא לא נוקב, או שאין לו ביקורת על העולם הדתי ואפילו שאלות אמוניות. זה לא 'מורה נבוכים' או 'מסילת ישרים' – זו ספרות. בספרות פוגשים חוטאים. צדיקים גמורים הם בדרך כלל לא דמויות ספרותיות מאוד מושכות. צדיקים גמורים

נמצאים ב'מסילת ישרים', ואילו אצל עגנון אנו מוצאים אנשים, בשר ודם. 'והיה העקוב למישר' הוא סיפור של חטא, הוא מחייב את הקורא לשאול את עצמו כיצד לטפח את מנשה חיים ואת ההחלטה הגורלית שלו, שבגללה בעצם נולדו ממזרים. זה לא ספר מוסר. זה סיפור טראגי על הלכה שכמעט קורסת, כי המערכת לא עוברת כמו שצריך. באמצעות הסיפורים האלה הקורא יכול להכניס את עצמו לעולם לא מושלם, ושם אפשר לחשוב על ההלכה, על העולם הזה. קח למשל את 'עיר ומלוואה' (ספר שראה אור אחרי מותו של עגנון כמצבת זיכרון לזכרונותו, בוצ'אץ'. א"ה) בתחילת הספר עגנון כותב הקדשה לעירו החרבה והאהובה והקדושה וכן הלאה, אבל מה יש בספר הזה עצמו? חזנים משתוללים ופרנסים מושחתים. אלה החיים, וצריך להכיר אותם. אבל בהחלט לא הייתי רוצה לבנות

פילוסופיה של היהדות לפי עגנון. לא זו הסיבה שאני קורא את עגנון."

רלוונטי גם לצעירים

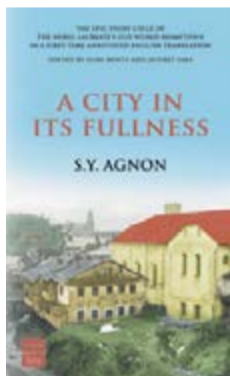
את זמנו מחלק סאקס בין הפעילות בבית עגנון והתרגום לבין עבודתו כמנהל עמותת "עתידי" ותכניה WebYeshiva.org, שמציעה שיעורי תורה מקוונים באנגלית. בבית עגנון הוא כאמור מנהל אגף המחקר, ומשמש כתובת למתעניינים בעגנון ברחבי העולם – בעיקר בארצות הברית. "כתבי עגנון הם עוד חלק שדרכו אפשר להיכנס לתוך הבניין של היהדות", אומר סאקס, "אבל מי שרוצה להיות יהודי מלומד, יהודי שקשור למסורת, מכל זרם שהוא, יכול לעשות את זה דרך הספרות. אני לא מדבר על קירוב רחוקים, וכמובן שצריך גם ללמוד תורה ולחיות חויות של תפילה ושבת, אבל גם הספרות היא צורה.

"הרב אהרן ליכטנשטיין תמיד היה מצטט את מתיו ארנולד, שאמר ש'תרבות היא המיטב של מה שחשבו עליו ואמרו אותו'. זה עגנון, ואני מאמין שהוא יכול להיות רלוונטי לא רק למבוגרים אלא גם לצעירים. הוא מציב מצבה לעולם שחלף – עולם של העלייה השנייה כאן בארץ, של העיירות במזרח אירופה. הוא מספר את הסיפור של כולנו. אני חושב שמי שהיהדות חשובה לו נאבק כל הזמן עם השאלה איך הוא שומר על הזהות הזו, איך הוא ייתן ליהדות להשפיע עליו, על הראייה שלו, על הערכים שלו, בעולם חדש שבו זה לא כל כך פשוט. אנחנו לא יכולים לחזור לאמונה התמימה של רבי יודל חסיד. קשה היום להיות יהודי פשוט, והרבה יותר קל להיות יהודי מסוכך. עגנון הבין את זה, ולכן הוא רלוונטי."

בשבועות האחרונים קיבל סאקס פניות מפתיעות במיוחד – האחת מסין, והשנייה מערב הסעודית: פרופסור באוניברסיטת ריאד, שמלמד עברית, כתב לסאקס שהוא מעריך את עגנון, והפנה אליו שאלה מקצועיות בתחום. "הייתה כתבה על עגנון במגזין טאבלט, ואותו פרופסור, שמלמד עברית והוא ככל הנראה אוהב ישראל, קורא את עגנון בעברית, וניהלנו תכתובת. הזמנתי אותו לבוא להרצות כאן יום

אחר. פנייה נוספת הייתה מפולני לאייהודי שהתחתן עם אישה מסין, והם גרים באזור נידח בסין, ומתברר שעגנון הוא הסופר האהוב עליו. הוא שאל אותי איך אפשר להשיג את הספרים, כי קשה להשיג אותם שם בסין.

"אבל העניין העולמי הזה איננו יוצא דופן. כש'הכנסת כלה' תורגם לאנגלית בשנות השלושים, הוא נבחר לספר החודש של מועדון הקוראים הלאומי, והמתרגם, יהודי בריטי בשם לאסק, היה צריך לכתוב מבוא מקיף ליהדות, כי מי שקיבל את הספר הזה היו עקרות בית באיווה ואשתו של האיכר מאוקלהומה, ולכן הוא היה צריך להסביר מהי חסידות, מיהם מתנגדים ומהי העיירה. תמיד היה בעגנון משהו שריתק אליו גם אנשים שלא שמעו בכלל על השטייטל או על חלוצי העלייה השנייה, ואפשר לראות את זה עד היום".

כריכות ספרי עגנון באנגלית (מלמעלה משמאל בכיוון השעון): "מאויב לאוהב", "עיר ומלוואה", "עד עולם", "והיה העקוב למישר"

צילום: באדיבות הוצאת טובי